

Research Article**Analysis of Iranian-Islamic city characteristics based on urban livability indicators****Fatemeh Sheikhzadeh¹, Jamileh Tavakolinia^{1*}, Mohsen Shaterian²**¹Department of human geography and spatial planning, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran²Department of geography and ecotourism, Kashan University, Kashan, Iran**Absratct**

Background and Purpose: In today's era, livability is a global issue due to providing a high quality of life. The modernism movement and the current of globalization during the 14th century have influenced the development and evolution of Islamic cities, especially Islamic - Iranian cities. With the influence of western elements in Iranian cities, the nature and content of contemporary Iranian cities have undergone serious changes and affected the quality of life. Livability aims to increase livability in the city with the help of public open spaces, vibrant streets, landscaped squares, street furniture and various public facilities that help animate the neighborhood. Due to the importance of the quality of life in Iranian - Islamic cities, the purpose of this research is to investigate the relationship between urban livability and the indicators of Iranian Islamic cities.

Methodology: The study population of the research is the available Persian studies in the period of 1390-1400. According to the many sources available about the Iranian Islamic city, the method of meta-synthesis of articles has been used. A total of 27 articles on the topic of Iranian-Islamic city and 29 articles on the topic of urban livability were selected. The research method in this research is qualitative and with the benefit of content analysis.

Findings and Discussion: The findings of this research show that urban livability and the Iranian Islamic city have many commonalities and are aligned with each other. Therefore, urban livability indicators can be used to improve the quality of life in Islamic Iranian cities. This requires that these indicators be localized first according to our geographical conditions, values and Islamic culture. In the Islamic city, all dimensions are interdependent. Economy is one of the important dimensions in the city, which overshadows other dimensions and creates a city without poverty and with economic justice, a city with social justice, and to put it more clearly, a city with a healthy economy will have healthy citizens. A healthy and Muslim citizen will create an Islamic city.

Conclusion: The characteristics of urban livability overlap with the characteristics of the Islamic Iranian city, and almost all the characteristics of urban livability are directly and indirectly expressed in the Holy Quran and hadiths. The findings show the indicators of the central neighborhood, the type of urban spaces, city texture, signs and symbols, spaces responsive to the needs of citizens, architecture compatible with the climate, housing, transportation, access, pedestrian orientation, orientation, human scale, enclosure, mixed use, neighborhood, diversity, efficiency, city administration, safety, beauty in the physical dimension and indicators of citizenship and neighborhood rights, comfort and peace, respect, humanism, identity, justice and equality, vitality, social freedom, security, participation, identity, justice and equality, social interaction, vitality, balance, social trust, education, poverty alleviation, social cohesion and social legalities in the social dimension and indicators of economic justice, product production (consumer goods and investment) in the economic dimension and indicators of naturalism, cleanliness, health, reducing pollution, preserving the environment, the importance of water, light and illumination are the prevention of common pests, and indirect indicators without relation exist in the Holy Qur'an and hadiths.

Keywords: Iranian-Islamic city, Islamic city, indicators, Metacomposition method, Urban livability

Citation: Sheikhzadeh, F., Tavakolinia, J. and Shaterian, M., 2025. Analysis of Iranian-Islamic city characteristics based on urban livability indicators. *Sustainable Development of Geographical Environment*, 7(12), 28-44. <https://doi.org/10.48308/sdge.2023.229674.1093>

Received:28/11/2022

Revised:27/08/2023

Accepted:02/09/2023

* Corresponding Author's Email: j_tavakolinia@sbu.ac.ir

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

تحلیل ویژگی‌های شهر ایرانی - اسلامی برمبنای شاخص‌های زیست‌پذیری شهری

فاطمه شیخ‌زاده^۱ , جمیله توکلی‌نیا^{۲*} , محسن شاطریان^۳ ^۱ گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران^۲ گروه جغرافیا و اکوتوریسم، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

چکیده

پیشینه و هدف: در عصر حاضر زیست‌پذیری به دلیل فراهم کردن کیفیت بالای زندگی موضوع مطرح در سطح جهانی است. جنبش مدرنیسم و جریان جهانی‌شدن در طول قرن چهاردهم شمسی توسعه و تکامل شهرهای اسلامی به‌ویژه شهرهای ایرانی - اسلامی را تحت تأثیر قرار داده‌است. بانفوذ عناصر شهرهای غربی در شهرهای ایرانی ماهیت و محتوای شهرهای معاصر ایرانی دستخوش تغییرات جدی شده و کیفیت زندگی را متأثر ساخته است. زیست‌پذیری با کمک فضاهای باز عمومی، خیابان‌های پر جنب‌وجوش، میدان‌های محوطه‌سازی‌شده، مبلمان خیابانی و امکانات مختلف عمومی که به متحرک کردن محله کمک می‌کند، افزایش قابلیت زیست در شهر را به‌دنبال دارد. به‌دلیل اهمیت کیفیت زندگی در شهرهای ایرانی اسلامی هدف این پژوهش بررسی رابطه زیست‌پذیری شهری و شاخص‌های شهر ایرانی - اسلامی است.

روش‌شناسی: جامعه مورد مطالعه پژوهش، مطالعات در دسترس فارسی در بازه زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۰ است. با توجه به منابع متعدد در دسترس در مورد شهر ایرانی - اسلامی، از روش فراترکیب مقالات استفاده شده است. تعداد ۲۷ مقاله با موضوع شهر ایرانی - اسلامی و ۲۹ مقاله با موضوع زیست‌پذیری شهری انتخاب شدند. روش تحقیق در این پژوهش، کیفی و با بهره‌مندی از شیوه‌ی تحلیل محتوی است.

یافته‌ها و بحث: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد زیست‌پذیری شهری و شهر ایرانی اسلامی اشتراکات زیادی با هم دارند و با هم همسو هستند. بنابراین می‌توان شاخص‌های زیست‌پذیری شهری را جهت بهبود کیفیت زندگی و زیست در شهرهای ایرانی - اسلامی به کاربرد. این امر مستلزم آن است که این شاخص‌ها ابتدا با توجه به شرایط جغرافیایی، ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی ما بومی‌سازی شود. در شهر اسلامی تمام ابعاد به یکدیگر وابسته هستند. بعد اقتصاد از ابعاد مهم در شهر است که دیگر ابعاد را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و شهری بدون فقر و با عدالت اقتصادی، شهری با عدالت اجتماعی را به‌وجود می‌آورد و به‌بیانی واضح‌تر شهری با اقتصاد سالم، شهروندانی سالم خواهد داشت. شهروند سالم و مسلمان شهر اسلامی را به‌وجود خواهد آورد.

نتیجه‌گیری: ویژگی‌های زیست‌پذیری شهری با ویژگی‌های شهر ایرانی - اسلامی هم‌پوشانی دارد و تقریباً تمام ویژگی‌های زیست‌پذیری شهری به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در قرآن کریم و روایات بیان شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد شاخص‌های محله‌محوری، نوع فضاهای شهری، بافت شهر، نشانه و نماد، فضاهای پاسخگو به نیاز شهروندان، معماری همساز با اقلیم، مسکن، حمل‌ونقل، دسترسی، پیاده‌محوری، جهت‌یابی، مقیاس انسانی، محصوریت، کاربری مختلط، همجواری، تنوع‌گرایی، کارآیی، اداره شهر، ایمنی، زیباگرایی در بعد کالبدی و شاخص‌های حقوق شهروندی و همسایگی، آسایش و آرامش، احترام، انسان‌گرایی، هویت، عدالت و برابری، سرزندگی، آزادی اجتماعی، امنیت، مشارکت، هویت، عدالت و برابری، تعامل اجتماعی، سرزندگی، تعادل، اعتماد اجتماعی، آموزش، فقرزدایی، انسجام اجتماعی و قانونمندی‌های اجتماعی در بعد اجتماعی و شاخص‌های عدالت اقتصادی، تولید محصول (کالاهای مصرفی و سرمایه‌گذاری) در بعد اقتصادی و شاخص‌های طبیعت‌گرایی، پاکیزگی، سلامت، کاهش آلودگی، حفظ محیط‌زیست، اهمیت آب، نور و روشنایی، جلوگیری از آفات مشترک هستند و شاخص‌های بدون رابطه به‌طور غیرمستقیم در قرآن کریم و روایات وجود دارند.

واژه‌های کلیدی: شهر اسلامی، شهر ایرانی - اسلامی، زیست‌پذیری شهری، شاخص‌ها، روش فراترکیب

مقدمه

شهر یا مدینه در زبان عربی مکانی است که در آن دین در تمام شاخه‌های فعالیت‌های انسانی مورد حمایت و اجرا قرار می‌گیرد (Sarkawi and Abdullah, 2015). شهر اسلامی زمینه رشد تقوای الهی را در انسان‌ها فراهم می‌نماید. تسبیح الهی در همه اجزا و فضاها شهر متجلی است (نور: ۴۱/ حشر: ۲۴/ اسراء: ۴۴) و عناصر و فضاها شهری به‌عنوان عناصر تذکردهنده عمل می‌نمایند (ذاریات: ۵۵/ رعد: ۲۸/ انبیاء: ۵) که متشکل از دو گروه طبیعی (آیات الهی) و انسان‌ساخته (سمبل‌ها و نشانه‌ها مانند مسجد و حسینیه و اجزاء معماری) هستند (Naghizadeh, 2000). در حقیقت هر شهری به همان اندازه که بتواند جلوه‌گاه مبانی و اصول و ارزش‌های الهی در جامعه باشد، اسلامی است (Naghizadeh, 2015). وجود یک مسجد جمعه، در نزدیکی بازار/ بازار بزرگ و حمام را از ویژگی‌های شهرهای اسلامی شمرده شده است (Abu-Lughod, 1987). بیات معتقد است الگوی تحلیلی شهر اسلامی، بایستی بر سه مؤلفه انسان مسلمان، فضای کالبدی و سیمای اسلامی و فضای اجتماعی مسلمانی تأکید و تمرکز داشته باشد (Bayat, 2014). ابراهیم معتقد است مدینه جایی است که مردمان آن در "عدالت و امنیت" به‌سرمی‌برند؛ تابع ارزش‌های اسلامی هستند و شهروندان شهر اسلامی بدین طریق ساختار شهری می‌یابند (Rabbani, 2006).

دین اسلام توجه ویژه‌ای به ویژگی‌های شهرنشینی دارد (Naghizadeh, 2015). با رشد و توسعه دولت اسلامی، شهرگرایی اسلامی در وسعت قابل توجهی گسترش یافت (Shaterian, et al, 2013). در ایران نیز اصول شهرهای اسلامی با تمدن جدید در هم آمیخت و به پشتوانه شهرهای ایرانی، کالبدی متعالی با نام شهر ایرانی- اسلامی به‌تدریج به‌وجود آمد (Zangiabadi and Mahdavi, 2017). شهر منتسب به اسلام دارای ویژگی‌هایی است و مبانی جهان‌بینی توحیدی شامل توحید (وحدت در کثرت)، عدالت‌گستری، رهبری الهی و اخلاق‌گرایی مبتنی بر معنویت در آن رعایت می‌گردد (Naghizadeh, 2016). وحدت یکی از ویژگی‌های شهر اسلامی است. وحدت جامعه، وحدت در مصنوعات انسان، وحدت بین مصنوعات انسان و طبیعت، وحدت بین نیازهای انسان و محیط و از همه مهم‌تر وحدت یا توجه متعادل بین نیازهای معنوی و مادی انسان در شهر. تعادل، هماهنگی، توازن، هدف واحد از جمله اصولی است که بر وحدت تأثیر می‌گذارد (Naghizadeh, 2000). نظم و هماهنگی که همراه عظمت و پاکی در شیء وجود دارد حس زیبایی را می‌آفریند و در شهر اسلامی حس زیبایی‌جویی باید انسان را به کمال نائل کند (Morowati and Darabi, 2014). از دیگر ویژگی‌های شهر اسلامی امنیت، عدل، اصل سلسله‌مراتب، تناسب، سادگی، پیچیدگی و غیره است. امنیت در همه ابعاد شامل امنیت اجتماعی، امنیت در مقابل بلایای طبیعی، امنیت در برابر انواع آلودگی‌ها، امنیت در برابر مصرف‌گرایی و رقابت‌های مادی، امنیت روانی در مقابل ساخته‌های انسان و امنیت ضعفا در برابر اقویاء حائز اهمیت است. توزیع عادلانه امکانات شهری و فراهم‌آوردن امکان دسترسی متعادل ساکنین به آن‌ها تجلی عدل در شهر است (Naghizadeh, 2000). اصل سلسله‌مراتب نیز دسترسی شهروند مسلمان را به مکان‌های مختلف تسهیل می‌کند (Sajjadi, Et al, 2010).

اما بسیاری معتقدند که امروزه شهرهای ایرانی- اسلامی به‌معنای واقعی وجود ندارد و می‌توان از جهانی‌شدن به‌عنوان منشأ بسیاری از تحولات شهرهای امروزی یادکرد. شهرهای اسلامی به‌تقلید از شهرهای غربی با گذشتن از سنت، به مدرنیسم و شاید کم‌کم به فراپست مدرنیسم (Zangiabadi and Mahdavi, 2017) دچار تغییرات منفی زیادی شده‌اند. از جمله اینکه فاقد اصول و ارزش‌های معنوی، اعتقادی و نیز ویژگی‌ها و مشخصه‌های بومی و محلی‌اند و فقدان معیارهای مبتنی بر ارزش‌های اسلامی- ایرانی در همه عناصر و اجزای آن‌ها سیطره یافته‌است (Bamanian, 2014). نقش مسجد و بازار به حاشیه رفته‌است، حریم خصوصی و فردگرایی در خانه‌سازی‌ها تحدید شده، هویت و ساختار محلات کهن شهری از بین رفته است و طبیعت نادیده گرفته شده‌است (Zangiabadi and Mahdavi, 2017) و کیفیت زندگی و زیست‌پذیری در شهرها تنزل یافته‌است.

دین اسلام برای تعالی شهروندان مسلمان دستورالعمل‌ها و برنامه‌هایی را بیان کرده‌است که از آن جمله می‌توان به مفاهیمی همچون تأمین اجتماعی، مالکیت، تولید، کار، سرمایه‌گذاری، بهره‌وری، تجارت، توزیع، فقر و ثروت، نفقه، ربا،

مصرف، اقتصاد داخلی، مالیات، ثروت‌های عمومی، منابع طبیعی و درآمدهای عمومی، همسویی منافع فرد و جمع در اسلام، عدالت اجتماعی، برابری و نفی تبعیض نژادی (Alaeddin, 2011) همبستگی و انسجام، روابط همسایگی محکم (نساء: ۳۶)، حفظ حقوق همسایه (Morteza, 2014) تصرف و استفاده از محیط‌زیست (Firoozi, 2005) برخورداری از هوا و نور طبیعی در منازل مجاور، حفاظت از محیط شهری، مراکز صنعتی دور از مرکز شهر (دخان: ۱۰ و ۱۱) (Morteza, 2014) عدم اشراف در خانه‌ها (احزاب: ۵۳)، عدل (تعادل) در مسکن (اعراف: ۲۹)، سلسله‌مراتب در کالبد مسکن (طه: ۷۵)، همجواری در کالبد مسکن (آل عمران: ۲۰۰)، تناسب و توازن در کالبد مسکن (حجر: ۱۹ و ۲۱)، وحدت کل با جز یا اجزاء با یکدیگر (مؤمنون: ۵۲)، تنوع و تضاد در کالبد بناها (مرسلات: ۴۱ و ۴۲ و ۴۳ و ۴۴)، Aminpour, Et al, 2017) حفظ حریم خصوصی خانه (Morteza, 2014) و غیره اشاره کرد. همه موارد ذکر شده به شاخص‌های ارتقای کیفیت زندگی شهروندان اشاره دارد که در دهه‌های اخیر تحت عنوان زیست‌پذیری شهری مطرح شده است و پژوهشگران متعدد (Marshall, 2013؛ Parker and Simpson, 2018؛ Tsuang and Peng, 2018؛ Sasanpour, 2018؛ Zanganeh, 2018؛ Saitluanga, 2003؛ Sarkawi and Abdullah, 2015؛ Shamsuddin et al, 2012؛ Setijanti et al, 2015؛ 2014) در سراسر جهان در تلاشند با ملحوظ داشتن ویژگی‌های مکانی، زیست‌پذیری شهرها را بهبود بخشند. بررسی مفهومی اصطلاحات پایداری، زیست‌پذیری و کیفیت زندگی نشان می‌دهد که آن‌ها به هم مرتبط هستند و تا حدی همپوشانی دارند (Ghasemi et al, 2019؛ Sarkawi and Abdullah, 2015). زیست‌پذیر را جای مناسب برای زندگی، فراهم‌کننده کیفیت بالای زندگی، مکانی که برای زندگی خوب باشد، تعریف شده است (Cowan, 2010). زیست‌پذیری به شرایط زندگی یک مکان اطلاق می‌شود و منعکس‌کننده تصور مردم از مناسب بودن یا نبودن مکان برای زندگی است. تفسیر زیست‌پذیری با زمان و مکان متفاوت است و به شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محلی وابسته است (Pandy, 2013). تیمور و سیمور به نقل از سالزانو^۱ (۱۹۹۷) شهر زیست‌پذیر به عنوان پیوندی بین گذشته و آینده مطرح است و به گذشتگان و آیندگان ما احترام می‌گذارد، نشانه‌های تاریخ (محل‌ها، ساختمان‌ها، طرح‌ها) را حفظ می‌کند، بنابراین شهری است پایدار که نیازهای ساکنان کنونی را برآورده می‌کند بدون اینکه ظرفیت نسل آینده برای برآوردن نیازهای آن‌ها کاهش یابد (Timmer and Seymoar, 2006).

سرکاوی و عبدالله به نقل از نیاز احمدخان^۲ (۲۰۰۱) و انصاری (۱۹۹۱) می‌نویسند که اسلام دستورات گسترده‌ای را برای توسعه پایدار ارائه می‌دهد. صحبت از توسعه بدون در نظر گرفتن جنبه معنوی افراد بی‌معنی است توسعه باید جوهره انسانیت ما را حفظ کند. منابع باید به گونه‌ای اخلاقی مورد استفاده قرار گیرند و به آنها احترام گذاشته شود، زیرا خلقت خداوند به عنوان امانت به بشر سپرده شده است (Sarkawi and Abdullah, 2015). زیست‌پذیری با فضاهای باز عمومی، خیابان‌های پر جنب و جوش، میدان‌های محوطه‌سازی شده، مبلمان خیابانی و امکانات مختلف عمومی افزایش می‌یابد، که به متحرک کردن محله کمک می‌کند. علاوه بر این، پیاده‌روی در کاهش استفاده از خودرو، کاهش ترافیک بیشتر و در نهایت به افزایش زیست‌پذیری شهر کمک می‌کند. کاهش فاصله بین مسکن و محل کار تأثیر قابل توجهی در افزایش زیست‌پذیری شهری دارد زیرا به صرفه‌جویی در زمان سفر، کاهش ترافیک و صرفه‌جویی در هزینه‌های حمل و نقل کمک می‌کند. نصب مبلمان خیابانی سایه‌دار، اجرای مسیرهای پیاده‌روی، برنامه‌ریزی گذرگاه‌های عابر پیاده یا گذرگاه‌های ایمن باعث می‌شود که جامعه زیست‌پذیرتر شود (Furlan, 2016).

بنابراین با در نظر داشتن شرایط پدیدآمده، پژوهش حاضر با هدف بررسی امکان استفاده از شاخص‌های زیست‌پذیری شهری جهت ارتقاء کیفیت زندگی و سرزندگی شهرهای ایرانی - اسلامی انجام می‌شود. برای نیل به این هدف سعی

شده در پژوهش حاضر به این سؤال‌ها پاسخ داده شود. بین ویژگی‌های شهر ایرانی-اسلامی و زیست‌پذیری شهری چه رابطه‌ای وجود دارد؟ و آیا رهیافت زیست‌پذیری شهری می‌تواند ویژگی‌های شهر ایرانی اسلامی اصیل را متجلی‌سازد؟

با توجه به اینکه بسیاری از مشکلات کنونی شهرهای اسلامی و بالخصوص ایرانی-اسلامی ریشه در تشابه‌سازی با دیگر کشورها و تحت تأثیر جهانی‌شدن اتفاق افتاده است این ضرورت وجود دارد تا رابطه شهر ایرانی-اسلامی و زیست‌پذیری شهری بررسی شود. درمجموع به‌نظر می‌رسد در شرایطی که راهبرد زیست‌پذیری شهری برای شهرهای غربی پیشنهاد و استفاده می‌شود شناسایی و بومی‌سازی شاخص‌های مناسب زیست‌پذیری شهری می‌تواند راهگشا باشد. بررسی تحقیقات انجام‌شده در زمینه زیست‌پذیری سکونتگاه‌های سنتی و مدرن نشان می‌دهد محلات سنتی زیست‌پذیرتر هستند و برنامه‌ریزان و طراحان شهری باید تحول شهر و آموخته‌های گذشته را در برنامه‌ریزی معاصر مد نظر قرار دهند (Mohit-Ghasemi et. al, 2017؛ Furlan, 2016؛ Sarkawi and Abdullah, 2015؛ Jahanbakhsh & Shokohi, 2022؛ Ara. et. al, 2017؛ aL, 2019). بنابراین، این پژوهش به دنبال شناسایی ویژگی‌هایی برای زیست‌پذیرتر کردن شهرهای تغییر یافته عصر حاضر بوده است.

روش‌ها

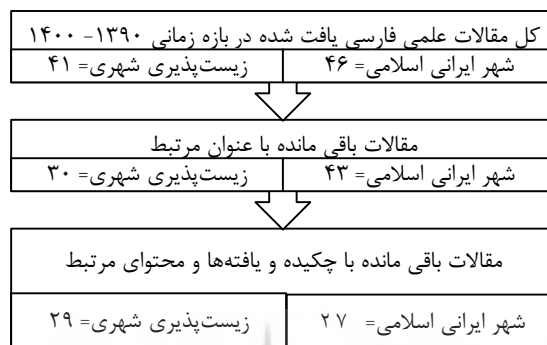
برای دستیابی به پاسخ سوالات بایستی از روشی قابل استناد استفاده کرد. در این پژوهش با توجه به منابع متعدد در دسترس در مورد شهر ایرانی-اسلامی، برای نیل به هدف که شناسایی و انطباق شاخص‌های شهر ایرانی-اسلامی و زیست‌پذیری شهری است از روش فراترکیب مقالات استفاده شده است. در سال‌های اخیر با رشد پژوهش‌ها و مواجه شدن جامعه علمی با انفجار اطلاعات، پژوهشگران هر رشته به این نتیجه رسیده‌اند که تسلط بر تمامی ابعاد یک رشته و به‌روز بودن در این زمینه تا حدود زیادی امکان‌پذیر نیست، لذا پژوهش‌های ترکیبی، که عصاره پژوهش‌های انجام شده در یک موضوع خاص را به شیوه نظام‌مند و علمی فراروی پژوهشگران قرار می‌دهند، گسترش روزافزون یافته‌است. فراترکیب با فراهم کردن نگرش سیستماتیک برای پژوهشگران از راه ترکیب پژوهش‌های کیفی مختلف به کشف موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد و با این روش دانش جاری را ارتقاء داده، یک دید جامع و گسترده‌ای را نسبت به مسائل پدیدمی‌آورد (Mahmoudi and Askari, 2018). فراترکیب نوعی فرامطالعه است که به‌صورت کیفی و بر روی مفاهیم و نتایج مورد استفاده در مطالعه‌های گذشته به‌شیوه کدگذاری متداول در پژوهش‌های کیفی انجام می‌گیرد. در روش فراترکیب یافته‌های پژوهش‌های دست اول تحلیل و ترکیب می‌شوند و در واقع ارائه یافته‌هایی است که مفاهیم و بینش عمیق‌تری را تولید می‌کنند (Kamali, 2017). جهت تحقق هدف پژوهش از الگوی هفت مرحله‌ای سندلوسکی و باروسو^۳ (۲۰۰۷) استفاده شده است.

۱. تنظیم سوال و اهداف پژوهش: این پژوهش با هدف شناسایی و انطباق شاخص‌های شهر ایرانی-اسلامی و زیست‌پذیری شهری انجام شده است.

۲. بررسی متون به شکل سیستماتیک: جامعه آماری پژوهش حاضر مطالعات در دسترس فارسی در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۰ است که از پایگاه داده‌ها و مقالات SID، NoorMags اخذ شده است. جهت بررسی متون وجود کلیدواژه‌های «شهر ایرانی-اسلامی»، «شاخص‌های شهر ایرانی-اسلامی»، «شهرسازی ایرانی-اسلامی»، «مؤلفه‌های شهر ایرانی-اسلامی» در مقالاتی که شهرهای ایرانی در دوره اسلامی تا قبل از آغاز قرن چهاردهم

شمسی را مورد مطالعه قرار داده‌اند و «زیست‌پذیری شهری»، «شاخص‌های زیست‌پذیری شهری» مدنظر بوده است.

۳. جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب: در این پژوهش که از نوع اسنادی است با استفاده از فیلترهایی مانند زبان پژوهش، مقالات چاپ‌شده، رتبه علمی-پژوهشی نشریه داده‌های مورد نیاز گردآوری شد. پس از آن عنوان‌های نامرتب حذف و در آخر چکیده، یافته‌ها و محتوای مقالات بررسی شد. به این ترتیب حجم نمونه مطابق شکل ۱ به دست آمد.

شکل ۱: مراحل انتخاب منابع اولیه تحقیق در روش فراترکیب

۴ و ۵. استخراج اطلاعات و تجزیه و تحلیل و ترکیب کدها: در این مرحله مقالات انتخابی به دقت و با استفاده از روش تحلیل محتوای قیاسی مطالعه و در نرم‌افزار مکس کیودا کدگذاری باز انجام شد. تعداد ۵۶۳ کد از مقالات شهر ایرانی - اسلامی و تعداد ۸۹۰ کد از مقالات زیست‌پذیری شهری استخراج شد. از ترکیب کدهای باز، کدهای محوری شکل گرفت و در نهایت در چهار مقوله کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی قرار گرفتند.

۶. کنترل کیفیت: روایی درونی پژوهش عبارت است از اینکه نتایج و یافته‌ها در راستای اهداف و عنوان پژوهش باشند. در راستای پاسخگویی به روایی درونی روش فراترکیب، در طی مراحل پژوهش از انتخاب منابع تا به دست آمدن یافته‌ها، از نظر ۱۰ نفر از اساتید دانشگاه و پژوهشگران این حوزه استفاده شد. متخصصان با روش گلوله برفی انتخاب شدند. در مرحله اول طبق نظر اساتید، مقالات برخی نویسندگان معتبر، اضافه و برخی مقالات بنابه میزان ارتباط محتوای آن‌ها حذف شد. در مرحله دوم با شروع کدگذاری و مقوله‌بندی پژوهش زیر نظر اساتید راهنما و مشاور و انجام اصلاحات پیشنهادی، اشباع نظری داده‌ها تشخیص داده شد. در پایایی درونی پژوهش‌های کیفی، صحیح بودن کدگذاری‌های پژوهش بررسی می‌شود. پایایی درونی پژوهش حاضر نیز توسط متخصصان تأیید شد. در مرحله سوم تحلیل یافته‌های پژوهش توسط اساتید تأیید شد.

۷. ارائه یافته‌ها و الگوی مفهومی پژوهش: یافته‌ها تحلیل و به صورت الگو بیان می‌شوند (Kamali, 2017).

یافته‌ها

فراترکیب مطالعات شهر ایرانی - اسلامی و زیست‌پذیری شهری

تعمق در راهبرد زیست‌پذیری و شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی نشان می‌دهد از یک سو زیست‌پذیری مقوله‌ای است که شاخص‌های آن با زمان و مکان تغییر می‌کند و از دیگر سو، در منابع شریعت و قرآن کریم که به عنوان منبع دستورات و

احکام دین اسلام است بسیاری اصول مربوط به شهر مستقیماً اشاره نشده و تنها اشاراتی کلی در رابطه با برخی موارد ذکر شده است. پژوهش‌های جمع‌آوری شده در نرم‌افزار مکس کیودا کدگذاری و دسته‌بندی و شاخص‌های آن‌ها استخراج شدند که به تفکیک چهار بعد در جدول‌های ۱ تا ۴ آمده است.

جدول ۱: تطبیق شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری در بعد کالبدی (منبع: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۱)

کد محوری شهر ایرانی اسلامی	فراوانی	کد محوری زیست‌پذیری شهری	فراوانی
محلۀ محوری	۸	محلۀ محوری	۱
نوع فضاهای شهری	۱۰	انواع فضاهای شهری	۶
بافت شهری	۶	بافت شهر	۳
فضاهای پاسخگو به نیاز شهروندان (مرکز محلۀ مکان تجمع افراد و فضاهای خدماتی؛ میدان؛ میدانچه؛ مسجد، حسینیه و تکیه؛ بازار؛ کاروانسرا؛ بازارچه؛ حیاط مرکزی در خانه‌ها؛ آب‌نما و گل و گیاه در حیاط خانه‌ها؛ گذرگاه‌های همگانی؛ دارالشفاه؛ مدارس؛ کتابخانه؛ آب‌انبار و قنات؛ رباط و خانقاه؛ سقاخانه؛ قهوه‌خانه؛ گرمابه؛ زورخانه)	۲۲	فضاهای پاسخگو به نیاز شهروندان (پارکینگ؛ ۲؛ پیاده‌رو؛ ۷؛ امکانات و خدمات زیرساختی؛ ۱۲؛ امکانات و زیرساخت‌های بهداشت و درمان؛ ۱۰؛ امکانات و خدمات ورزشی؛ ۲؛ امکانات و خدمات آموزشی؛ ۱۹؛ امکانات تفریحی، رفاهی و گذران اوقات فراغت؛ ۱۶؛ فضای تفریح و گذران اوقات فراغت؛ ۶؛ مراکز خرید؛ ۴)	۷۸
انسجام شهری	۲	-	-
معماری همساز با اقلیم	۷	همسازی معماری و اقلیم	۲
مسکن	۳	مسکن	۴۴
حمل و نقل	۲	(حمل و نقل؛ ۹؛ ازدحام؛ ۲؛ ترافیک؛ ۶)	۳۷
دسترسی	۱۰	(دسترسی؛ ۷۰؛ معابر؛ ۹)	۷۹
پیاده‌محوری	۵	پیاده‌محوری	۵
جهت‌یابی	۵	جهت‌یابی	۱
نشانه‌ونماد	۱۱	نشانه‌ونماد	۴
مقیاس انسانی	۹	فضاهای انسان‌محور	۲
محصوریت	۳	محصوریت	۲
کاربری مختلط	۸	(کاربری ترکیبی؛ ۳؛ تغییر کاربری؛ ۲؛ سرانه کاربری؛ ۲۱)	۲۶
همجواری	۳	همجواری	۲
تنوع‌گرایی	۷	تنوع	۵
کارایی	۱	کارایی و اثربخشی	۱
اداره شهر	۲	مدیریت و اداره شهر	۱۱
عمران و آبادانی	۱	ساخت‌وساز	۲
ایمنی	۱	ایمنی	۳
زیباگرایی	۱۴	زیباگرایی	۲۰
تداوم	۱	-	-
تجمع	۱	-	-
ترکیب	۱	-	-
تباین	۱	-	-
استقرار	۱	-	-
سادگی	۴	-	-
ایجاز	۱	-	-
حدود و حریم داشتن فضاها (قلمرو)	۳	-	-
جامع‌نگری	۲	-	-
توزیع متوازن فضاهای شهر	۱	-	-
هدفمندی	۲	-	-
تفکیک جنسیتی فضاها	۹	-	-

ادامه جدول ۱: تطبیق شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری در بعد کالبدی (منبع: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۱)

-	-	۲۶	نظم و هماهنگی
-	-	۱	دنج بودن محیط
-	-	۹	درونگرایی
-	-	۷	معنویت‌گرایی
-	-	۵	تکثرگرایی
-	-	۷	مرکزگرایی
-	-	۳	تمرکزگرایی
-	-	۴	مسجدمحوری
-	-	۱۸	وحدت
-	-	۳	پیوستگی فضایی
-	-	۲	تکامل در عین تضاد
-	-	۱۴	هویت اسلامی شهر
-	-	۶	شکل‌گیری شهر با توجه به باورهای فرهنگی و سنت‌های اسلامی
-	-	۳	معماری با روح اسلامی
-	-	۴	مصالح بومی
-	-	۱	مشاهده خط آسمان
-	-	۷	سلسله‌مراتب
-	-	۲	عبرت‌آموزی از گذشته
-	-	۶	عدم اشراف
-	-	۱	حاکمیت قانون در فضاها
-	-	۱	حفاظت از مکان‌های تاریخی و فرهنگی
-	-	۱	فضای بازی کودکان
۳	سیما و منظر شهری	-	-
۷	مراکز امنیتی نظامی	-	-
۶	تأسیسات و تجهیزات شهری	-	-
۱۴	ساختمان	-	-

نتایج بررسی مطالعات اولیه در جدول ۱ نشان می‌دهد نظم و هماهنگی (شامل توازن، تعادل، نظم، رعایت تناسب و تقارن)؛ وحدت؛ هویت اسلامی شهر و زیباگرایی؛ نشانه و نماد؛ دسترسی، نوع فضاهای شهر در شهر ایرانی - اسلامی بیش از سایر شاخص‌ها مورد توجه پژوهشگران ایرانی بوده است. تأکید دین اسلام بر محرمیت سبب شده تا فضاها براساس خصوصی، عمومی، نیمه‌عمومی و با توجه به محرمیت شکل‌بگیرد. به گونه‌ای که این مهم در جدول ۱ با عنوان نوع فضاهای شهری و دسترسی بیان شده است. نکته‌ای که قابل توجه است پررنگ بودن شاخص‌های معنوی و غیرمادی در بعد کالبدی است. این موضوع نشان‌دهنده این است که وجود روح اسلامی در شهرهای ایرانی - اسلامی و آنچه انگاره ذهنی از اسلام را در ذهن‌ها می‌سازد بسیار حائز اهمیت است. لیکن بازبینی شاخص‌های کالبدی زیست‌پذیری شهری نشان می‌دهد دسترسی به انواع خدمات، فضاهای باز و به‌طور کلی شبکه دسترسی در سطح شهر از مهمترین شاخص‌های زیست‌پذیری بوده است. انواع امکانات و خدمات و به‌ویژه مراکزی که به‌طور روزانه از آن‌ها استفاده می‌شود همچون مراکز خرید روزانه یا پارکینگ‌های عمومی از جمله فضاهای پاسخگو به نیاز شهروندان است که در درجه دوم اهمیت قرار گرفته‌اند. از دیگر شاخص‌های پر کاربرد در تحقیقات انجام شده می‌توان به مسکن (مسکن متنوع و در حد استطاعت، متراژ مسکن و رضایت از مسکن)، حمل‌ونقل (حمل‌ونقل متنوع، حمل‌ونقل عمومی و کیفیت آن)، سرانه کاربری‌ها، ساختمان (کیفیت و استحکام بنا و غیره)، مدیریت و اداره شهر، معابر و پیاده‌رو اشاره کرد.

جدول ۲: تطبیق شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری در بعد اجتماعی (منبع: یافته‌های پژوهش ۱۴۰۱)

کد محوری شهر ایرانی اسلامی	فراوانی	کد محوری زیست‌پذیری شهری	فراوانی
حقوق شهروندی و همسایگی	۴	حقوق شهروندی و همسایگی	۵
فقرزدایی	۶	فرهنگ شهروندی	۲
مبارزه با مصرف‌گرایی	۵	فقرزدایی	۷
آسایش و آرامش	۳	تبادل	۸
احترام	۶	آسایش و آرامش	۴
انسان‌گرایی	۳	احترام	۵
هویت	۱	انسان‌گرایی	۱
عدالت و برابری	۱۴	هویت	۲۲
سرزندگی	۳	عدالت و برابری	۱۷
امنیت	۱۲	سرزندگی	۹
آزادی اجتماعی	۱	امنیت	۵۶
مشارکت اجتماعی	۱۱	آزادی (فردی)	۳
انسجام اجتماعی	۸	مشارکت اجتماعی	۳۹
سرمایه اجتماعی	۱	انسجام و همبستگی اجتماعی	۶
تعامل اجتماعی	۱۱	سرمایه اجتماعی	۲
قانونمندی‌های اجتماعی (قانونمندی: ۱؛ مسئولیت‌پذیری: ۱؛ دوری از ریا: ۱؛ مهمان‌نوازی: ۱؛ سخاوت: ۲؛ نیکوکاری: ۲؛ انفاق: ۳؛ عزت: ۱؛ اخلاق‌گرایی: ۱؛ خداپاوری: ۱؛ امانتداری: ۲؛ امر به معروف و نهی از منکر: ۲)	۱۷	تعامل اجتماعی	۱۵
خانواده گسترده	۱	قانونمندی‌های اجتماعی (قانونمندی: ۲؛ مسئولیت اجتماعی: ۴)	۶
اعتماد اجتماعی	۱	خانواده گسترده (تراکم جمعیت: ۲؛ بار تکفل: ۳؛ مرگ و میر: ۱)	۶
آموزش	۲	اعتماد اجتماعی	۷
منافع همگانی	۲	آموزش	۷
خلوت	۲	-	-
پرهیز از مزاحمت	۲	-	-
پاسخگویی به نیازهای شهروندان	۱	-	-
ویژگی‌های معنوی و روحانی فضای شهر (رضایت درونی: ۱؛ تجلی توحید: ۲؛ حقیقت‌جویی و کمال‌یابی: ۱؛ یادآوری تسبیح خداوند: ۱؛ یادآوری ذکر خداوند: ۲؛ نمود شکر در شهر: ۱؛ هدایت‌کنندگی: ۳؛ خاطره‌انگیزی: ۲؛ تفکربرانگیزی: ۲)	۱۵	رضایت از زندگی	۱
صلح	۳	-	-
بومی‌گرایی	۳	-	-
مشورت با دانشمندان و حکیمان	۲	-	-
موسیقی (صوت)	۱	-	-
خصائص مدیران (ادای امانت، مدارا کردن با مردم، حلم و بردباری، عفو و گذشت، شجاعت، دلسوزی، منصف و عادل، میانه‌روی، نرم‌خوبی، پرهیزگار، ساده‌زیستی، آسان‌گیری، برقراری امنیت، قدرشناس، دارای تفکر سیستمی، باتجربه، شایستگی، مدیریت زمان، اجرای احکام الهی، حفظ ارزش‌های اسلامی، تشویق و تنبیه افراد، خدمت به مردم، عاقبت‌اندیشی، عدالت‌ورزی، مشورت)	۱	-	-
-	-	خدمات بهداشت و درمان	۸
-	-	فرصت یادگیری	۶
-	-	عملکرد بخش دولتی	۶
-	-	حفظ آثار تاریخی و فرهنگی	۴
-	-	برخورداري از رایانه و اینترنت	۳
-	-	کیفیت محیط مسکونی	۲
-	-	تنش‌های اجتماعی	۲
-	-	نرخ بیکاری	۲
-	-	سواد	۱

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد کدهای محوری عدالت و برابری؛ مشارکت اجتماعی، ویژگی‌های معنوی و روحانی فضای شهر؛ تعامل اجتماعی؛ امنیت؛ احترام؛ انسجام اجتماعی در مطالعات شهر ایرانی - اسلامی مورد تأکید بوده است و این شاخص‌ها در قرآن کریم به فراوانی ذکر شده‌اند. برای نمونه خداوند در آیه ۹۰ سوره نحل می‌فرماید: "خداوند به عدل و احسان و بخشش به نزدیکان فرمان می‌دهد..." و در آیه ۱۵ سوره شوری: "... بگو به هر کتابی که خدا نازل کرده ایمان آورده‌ام و مأمورم در میان شما عدالت کنم..." آیه ۱۲۶ سوره بقره از مشهورترین آیات قرآن کریم در زمینه امنیت است «و به یادآور هنگامی که ابراهیم عرض کرد: پروردگارا این سرزمین را شهر امنی قرار داده و اهل آن را، آنها که ایمان به خدا و روز بازپسین آورده‌اند، از ثمرات (گوناگون) روزی ده...» شاخص‌های ذکر شده بیانگر این واقعیت است که شهر ایرانی اسلامی بر اساس ارزش‌های اجتماعی و انسانی ساخته شده است.

تحلیل جدول ۲ نشان می‌دهد از میان شاخص‌های مورد بررسی در مطالعات چاپ‌شده زیست‌پذیری شهری، شاخص‌های امنیت، مشارکت، هویت، عدالت و برابری، تعامل اجتماعی، سرزندگی و تعادل بیشتر مورد توجه بوده‌اند. همانگونه که جدول (۲) نشان می‌دهد کدهای محوری زیست‌پذیری شهری در بعد اجتماعی بسیار شبیه به کدهای محوری به‌دست‌آمده از پژوهش‌های شهر ایرانی اسلامی است. بحران‌های اجتماعی ظهور یافته، در شهرهای امروزی که هم از جنبه فیزیکی و هم از جنبه اقتصادی و فناوری توسعه یافته‌اند ریشه در توسعه‌های نابرابر، مصرف‌گرایی، نابودی سرمایه‌های اجتماعی، رشد فضاهای بی‌هویت و ناامنی دارند. پژوهش‌های پیشین در زمینه زیست‌پذیری نشان می‌دهد محققان در تلاشند تا از طریق شاخص‌های اجتماعی زیست‌پذیری، سرزندگی را به این فضاها برگردانند.

جدول ۳: تطبیق شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری در بعد اقتصادی (منبع: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۱)

کد محوری شهر ایرانی اسلامی	فراوانی	کد محوری زیست‌پذیری شهری	فراوانی
تولید محصول	۱	کالاهای مصرفی	۱۲
عدالت اقتصادی	۵	سرمایه‌گذاری	۱۱
قانونمندی‌های اقتصادی (ثبات قیمت، اعمال سود محدود)	۳	(عدالت اقتصادی: ۱؛ اشتغال: ۲۳؛ هزینه: ۱۸)	۴۲
مالیات	۱	-	-
وقف	۱	-	-
فقه و شریعت در مسائل اقتصادی	۱	-	-
-	-	اقتصاد سالم و پایدار	۹
-	-	مالکیت	۳
-	-	طرح‌های شهری	۱
-	-	گردشگری	۲
-	-	قیمت زمین	۱
-	-	تسهیلات مالی	۱

برقراری عدالت اقتصادی از اهداف اقتصادی دین اسلام بر شمرده می‌شود. خداوند در آیه ۱۳۵ سوره نساء می‌فرماید: "ای کسانی که ایمان آورده‌اید! کاملاً قیام به عدالت کنید..." (Alaeddin, 2011) در آیه ۲۵ سوره حدید نیز می‌فرماید: "ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آن‌ها کتاب و میزان (شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه) نازل کردیم تا مردم قیام به عدالت کنند." به همین دلیل است که در شهر ایرانی اسلامی در مقوله اقتصادی بیشتر به عدالت اقتصادی و راه‌های نیل به آن توجه شده است. مثلاً پرداخت وجوهات شرعیه، ثابت نگه‌داشتن قیمت‌ها، اعمال سود محدود بر روی اجناس که در دین اسلام به آن تأکید شده است و همچنین جلوگیری از گران‌فروشی و کم‌فروشی که از آن نهی شده است، در عوض بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی و استفاده از تولیدات داخلی و بومی که سبب رونق اشتغال و اقتصاد کشور می‌شود، تأکید شده است. در اهمیت استفاده از موهبت‌های الهی و تشویق به تولید در قرآن کریم می‌توان به آیه

۱۰ سوره اعراف اشاره کرد که خداوند می‌فرماید: "ما تسلط و مالکیت و حکومت بر زمین را برای شما قرار دادیم و انواع وسایل زندگی را برای شما فراهم ساختیم ...". جدول ۳ نشان می‌دهد در مقوله اقتصادی، در شهر زیست‌پذیر نیز همانند شهر ایرانی-اسلامی به عدالت اقتصادی (به‌ویژه در زمینه اشتغال و هزینه) توجه شده است. میزان تأمین کالاهای مصرفی به‌ویژه مواد غذایی، سرمایه‌گذاری در محله و فراهم کردن زمینه‌های لازم جهت اقتصاد سالم و پایدار از دیگر شاخص‌های مطرح در مطالعات انجام‌شده زیست‌پذیری است.

کدهای محوری به‌دست‌آمده، اهمیت عدالت اقتصادی را اینگونه توضیح می‌دهند: برای نیل به عدالت در جامعه ابتدا بایست امکان دسترسی به شغل مناسب برای نیروی انسانی فعال جامعه مهیا باشد. دوم هزینه‌های زندگی در شهر اعم از حمل‌ونقل، مسکن، مواد غذایی و ... برای تمام اقشار جامعه قابل تأمین باشند. سوم کالاهای مصرفی با تأکید بر مواد غذایی برای همه شهروندان در دسترس و قابل تأمین باشد. چهارم در شهر زیست‌پذیر به سرمایه‌گذاری داخلی به‌ویژه در محلات و فراهم کردن زمینه‌های لازم جهت مشارکت بخش خصوصی تأکید شده است. این شاخص در راستای توجه به تولیدات داخلی و بومی در شهر ایرانی اسلامی است. پنجم اقتصاد سالم و غیررانتی زمینه‌ساز ارتقای زیست‌پذیری و شرط رسیدن به پایداری اقتصادی است.

جدول ۴: تطبیق شاخص‌های شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری در بعد محیط‌زیستی (منبع: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۱)

کد محوری شهر ایرانی اسلامی	فراوانی	کد محوری زیست‌پذیری شهری	فراوانی
طبیعت‌گرایی	۵	طبیعت‌گرایی	۲۲
پاکیزگی	۶	پاکیزگی	۴
نور و روشنایی	۳	نور و روشنایی	۵
سلامت	۱	سلامت	۹
کاهش آلودگی	۲	(آلودگی: ۴۹؛ زباله: ۱۲؛ فاضلاب: ۱۸)	۹۰
حفظ محیط‌زیست	۱۳	(حفظ محیط‌زیست: ۱۲؛ انرژی پاک: ۳)	۱۶
جلوگیری از آفات	۱	حیوانات موذی	۴
اهمیت آب	۱۶	آب	۹
-	-	طبیعت بکر و اقلیم مناسب	۵
-	-	گونه‌های گیاهی و جانوری	۲

خداوند در آیه ۱۰ سوره الرحمن می‌فرماید: "و خداوند زمین را برای همگان قرار داد." منظور خداوند این است حق استفاده از طبیعت برای همه انسان‌ها و حتی آیندگان می‌باشد بنابراین از طبیعت و محیط‌زیست باید به‌گونه‌ای استفاده شود تا برای نسل حاضر و نسل‌های آینده حفظ شود و این تعریف، همان پایداری محیط‌زیستی است. تحلیل نتایج پژوهش حاضر در جدول ۴ نشان می‌دهد حفظ طبیعت و استفاده مطلوب و دور از اسراف از منابع طبیعی خداوندی از ارزش‌های شهر ایرانی اسلامی است به‌گونه‌ای که مسلمانان حتی از شکستن شاخه درختی نهی شده‌اند. همچنین وجود نظم و حفظ پاکیزگی محیط از عوامل اصلی بروز زیبایی شهری در شهر ایرانی اسلامی است که با ارزش‌های اسلامی منطبق است به‌گونه‌ای که پاکیزگی نشانه ایمان قلمداد می‌شود. بدین معنی که شهر ایرانی اسلامی آمیخته با روح معنویت و ایمان به‌طور یقین شهر زیبا، پاکیزه و سالم است. مندرجات حاصل از زیست‌پذیری شهری در جدول ۴ نشان می‌دهد که در مطالعات انجام‌شده از آلودگی‌های محیط‌زیستی و فعالیت‌های مولد آن بسیار صحبت شده است. زیست‌پذیری شهری در بعد محیط‌زیستی در دهه‌های اخیر راهکارهایی را بدین منظور اشاعه داده است. آلودگی‌های محیط‌زیستی، طبیعت‌گرایی، حفظ محیط‌زیست، پاکیزگی شهر، سلامت شهروندان و استفاده از انرژی‌های پاک و تجدیدشونده از عواملی است که جهت بهبود زیست‌پذیری شهرها در مطالعات اولیه پژوهش به آن‌ها اشاره شده است.

ارتباط شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری

نتیجه این تحقیق در جدول ۵ نشان می‌دهد ۶۳ درصد شاخص‌های کالبدی، ۶۳ درصد اجتماعی، ۸۳ درصد اقتصادی و ۲۰ درصد محیط‌زیستی شهر ایرانی - اسلامی و زیست‌پذیری شهری دارای تفاوت است. وجود درصد شباهت کم بین دو موضوع شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری ارتباط کم میان دو موضوع را نشان می‌دهد. بنابراین زیست‌پذیری شهری به عنوان یکی از راهبردهای مطرح در سایر سکونتگاه‌های انسانی نیازمند بومی‌سازی و مطابقت با ویژگی‌های شهر ایرانی اسلامی است. در عصر جهانی شدن با مسائل و بحران‌های یکسان در موقعیت‌های جغرافیایی متفاوت روبه‌رو هستیم لیکن حقیقت امر آن است که در مکان‌های متفاوت با ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و حاکمیت‌های متفاوت راهبردهای یکسان پاسخگو نخواهد بود. به همین جهت نیازمند بررسی و بومی‌سازی تجربه‌های مثبت سایر سکونتگاه‌های انسانی هستیم.

جدول ۵: درصد شباهت و تفاوت شاخص‌های شهر ایرانی - اسلامی و زیست‌پذیری شهری (منبع: یافته‌های پژوهش: ۱۴۰۱)

مقوله	شباهت درصد	تفاوت/ درصد	شاخص‌های زیست‌پذیری شهری دارای عدم رابطه
کالبدی	۳۷	۶۳	سیما و منظر شهری، مراکز امنیتی نظامی، تأسیسات و تجهیزات شهری، ساختمان
اجتماعی	۳۷	۶۳	خدمات بهداشت و درمان، فرصت یادگیری، عملکرد بخش دولتی، حفظ آثار تاریخی و فرهنگی، برخورداری از رایانه و اینترنت، کیفیت محیط مسکونی، تنش‌های اجتماعی، نرخ بیکاری، سواد
اقتصادی	۱۷	۸۳	اقتصاد سالم و پایدار، مالکیت، طرح‌های شهری، گردشگری، قیمت زمین، تسهیلات مالی
محیط‌زیستی	۸۰	۲۰	طبیعت بکر و اقلیم مناسب، گونه‌های گیاهی و جانوری

این ضرورت احساس می‌شود جهت بررسی بیشتر تفاوت‌ها، این دو موضوع به صورت جزئی‌تر و با توجه به آیات قرآن کریم مطالعه شوند. با بررسی ترجمه آیات قرآن کریم درمی‌یابیم که در آیات و روایات بسیاری در دین اسلام به‌موارد مشابه شاخص‌های زیست‌پذیری درج‌شده در جدول ۵ اشاره شده است. در ذیل سعی شده تا شاخص‌هایی که در مطالعات پیشین نادیده گرفته شده به‌همراه مستندات قرآنی آن‌ها بیان شود.

مقوله کالبدی: از وظایف برنامه‌ریزان شهری اهتمام در به نمایش درآوردن زیبایی‌های الهی و حقیقی و دوری از زینت‌های شیطانی در سیما و کالبد شهر است (Naghizadeh, 2000). زیبایی آن است که علاوه بر رفع حس زیبایی‌جویی، انسان را به کمال نائل کند. خداوند برخی مصداق‌های زیبایی در جهان آفرینش که می‌تواند الگوی شهرسازان باشد را در سوره حجر آیه ۱۹ اینگونه بیان نموده است: «و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده‌ای در آن رویانیدیم» (Morowati and Darabi, 2014). از این آیه می‌توان فهمید وجود اندازه و نظم در هر چیزی به‌ویژه در کالبد شهر اسلامی زیبایی می‌آفریند. در حدیثی از پیامبر اکرم (ص) نیز نقل شده است که شهرهایتان را به لحاظ مکان و نمای زیبا به‌گونه‌ای بسازید که چشم‌نواز بوده و چشم‌انداز داشته باشد^۴.

در منابع مورد بررسی یکی از عوامل زیست‌پذیری شهر مراکز امنیتی و نظامی مطرح شده است. آیات و روایات مرتبط با این مورد نشان می‌دهد این شاخص در دین اسلام دارای اهمیت بسیار است. در آیه ۶۰ سوره انفال خداوند می‌فرماید: «در برابر آن‌ها (دشمنان) آنچه توانایی دارید از نیرو آماده سازید و همچنین اسب‌های ورزیده برای میدان نبرد تا به‌وسیله آن دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید...» (Farazi, 2005). این آیه لزوم وجود نیروها و تجهیزات امنیتی را نشان می‌دهد از آنجایی که تربیت و نگهداری نیروهای امنیتی مستلزم وجود مراکز امنیتی و نظامی است می‌توان نتیجه گرفت

که در شهر ایرانی اسلامی این مورد حائز اهمیت است. قرآن کریم به ایجاد راه‌ها (فاطر - ۱۵ نحل - ۳۱ انبیاء - ۵۳ طه)، ابزارهای جابه‌جایی انسان و بار او (نحل: ۵، ۶، ۷)، فراهم‌آوری امکانات بین جاده‌ای (سبأ: ۱۸ و ۱۹) اشاره می‌کند. این آیات بیانگر آن است در شهر اسلامی و به تبع آن شهر ایرانی- اسلامی تأسیسات و تجهیزات شهری مورد توجه است.^۵ همچنین در آیات بسیاری به ساختمان (خانه) سازی اشاره شده است. «و پروردگار تو به زنبور عسل وحی کرد که از پاره‌ای کوه‌ها و از برخی درختان و از آن چه داربست و چفته‌سازی می‌کنند، خانه‌هایی برای خود درست کن»^۶. در آیه ۸۸ سوره نحل در رابطه با بهره‌گیری از قوانین طبیعت و ساخت بناهای محکم می‌فرماید: «کوه‌ها را می‌بینی آن‌ها را ساکن و جامد می‌پنداری، در حالیکه مانند ابر در حرکتند؛ این صنع و آفرینش خداوندی است که همه چیز را متقن آفریده ...» (Okhowat, 2015).

مقوله اجتماعی: بسیاری از بناها و اعمال بهداشتی نظیر بهسازی محیط، ایجاد حمام، آب لوله‌کشی، مرکز بهداشت و آموزش بهداشت، از مصادیق صدقه جاریه است. در اسلام بهداشت و نظافت بخشی از ایمان معرفی شده است. پیامبر (ص) می‌فرماید: به هر مقدار که می‌توانید نظافت را رعایت کنید؛ زیرا خداوند متعال اسلام را برپایه نظافت بنانهاد است و هرگز کسی وارد بهشت نمی‌گردد؛ مگر این که پاکیزه باشد. به این ترتیب به‌طور غیرمستقیم اهمیت خدمات بهداشت و درمان در شهرهای ایرانی- اسلامی بیان شده است (Hosseini, 2009). از دیگر شاخص‌های زیست‌پذیری که از ارزش‌های مکتب اسلام به‌شمار می‌رود، علم و دانش است (Taheri, 2009). کسب دانش چنان نقش ارزنده‌ای در حیات الهی انسان دارد که پیامبر (ص) فرمودند: علم‌آموزی بر هر مسلمانی واجب است.^۷ استفاده از فضای مجازی، کامپیوتر و اینترنت نیز از جمله این امکانات است. در عصر کنونی که تهاجم فرهنگی و حربه‌های دشمن از طریق این فضا بیشتر است و شاهد تهاجم فرهنگ بیگانه در معماری، شهرسازی و سبک زندگی مردم هستیم استفاده از اینگونه امکانات در شهرهای ایرانی- اسلامی ضروری است. حکومت دولت اسلامی در دین اسلام دارای اهمیت بوده است از مصادیق آن می‌توان به نامه حضرت علی (ع) به مالک اشتر برای حکومت اشاره کرد که حضرت در این نامه وظایف مالک اشتر را برمی‌شمارد و توصیه می‌کند که در امر حکومت، قرآن کریم و سنت پیامبر (ص) را رهنمود خویش قرار دهد (Rostamian, 2000). حفظ آثار تاریخی و فرهنگی و هرآنچه به گذشتگان مربوط است در دین اسلام توصیه شده است. همانگونه که در آیه ۲۶ سوره نساء می‌فرماید: «خداوند می‌خواهد (با این دستورها، راه‌های خوشبختی و سعادت) را برای شما آشکار سازد، و به سنت‌های صحیح پیشینیان رهبری کند و توبه شما را بپذیرد و خداوند دانا و حکیم است». بدون شک حفظ آثار تاریخی و فرهنگی در شهرهای ایرانی- اسلامی در جهت تعالی شهروندان است. از دیگر عوامل مهم سعادت یک جامعه، فراهم بودن زمینه اشتغال مناسب برای همه افراد فعال جامعه است. این شاخص هم در زیست‌پذیری شهر مؤثر است و هم در تعالیم اسلامی مهم تلقی شده است. چنان‌که در آیه ۳۹ و ۴۰ سوره نجم خداوند در تشویق به کار بیان داشته است: «و اینکه برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست و اینکه تلاش او بزودی دیده می‌شود». برخی اعمال را خشونت‌های اجتماعی نامیده و در آیات بسیاری مسلمانان را از آن نهی فرموده است. برای مثال رباخواری و بهره‌افزون گرفتن (بقره: ۱۷۸-۱۷۹)، سرقت و دزدیدن مال دیگری (مائده: ۳۹)، استهزاء و به‌ریش‌خند گرفتن، طعن و عیب‌جویی، القاب و صفات و پسوندهای زشت افزودن به اسامی دیگران، که چه بسا از تکبر و خودبرتربینی برمی‌خیزد و در بیشتر موارد بدون حضور و آگاهی طرف مقابل صورت می‌گیرد، از آن سبب که اقدام علیه کرامت، حیثیت و عرض انسان‌ها بوده و موجب لطمات روحی و ویرانگری‌های روانی فرد می‌گردد، خشونت است و انجام‌دهندگان این دست گفتارها ظالمان خشونت‌گرا هستند (حجرات: ۱۱) (Hashemi, 2004).

مقاله اقتصادی: امانتداری (انفال: ۲۷)، به‌دست‌آوردن روزی پاک و حلال (انفال: ۲۶)، داشتن استقلال اقتصادی (نساء: ۱۴۱) (Saghaei and Abdar-Esfahani, 2014). برقراری عدالت اقتصادی (نحل: ۹۰) زمینه‌های برقراری اقتصاد سالم و پایدار در شهر زیست‌پذیر است که از پایه‌های اقتصادی شهر ایرانی-اسلامی نیز به‌شمار می‌رود. در اسلام مالکیت عمومی و خصوصی مورد توجه است. در زمینه مالکیت خصوصی می‌توان به آیه (نساء: ۲۹): ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال یکدیگر را به باطل (و از طرق نامشروع) نخورید، مگر اینکه تجارتی با رضایت شما انجام گیرد) و در زمینه مالکیت عمومی می‌توان به سوره حشر آیه ۶ (آنچه را خداوند از اهل این آبادی‌ها به رسولش بازگرداند، از آن خدا و رسول و خویشاوندان او و یتیمان و مستمندان و در راه‌ماندگان است، تا این اموال عظیم) در میان ثروتمندان شما دست‌به‌دست نگردد. آنچه را رسول خدا برای شما آورده بگیرید (و اجرا کنید) و از آنچه نهی کرده خودداری کنید... اشاره کرد (Alaeddin, 2011). در قرآن کریم ۱۴ آیه به‌طور مستقیم به گردش در روی زمین امر نموده است. «بگو در زمین حرکت کنید و ببینید خداوند چگونه خلقت را آغاز کرده است سپس آخرت را ایجاد خواهد کرد که بر هر چیزی تواناست.» (عنکبوت: ۲۰). گردشگری از شاخص‌های تأثیرگذار بر زیست‌پذیری شهر است که با شاخص‌های شهر ایرانی-اسلامی نیز منطبق است. در قرآن کریم مستقیماً تسهیلات مالی با این عنوان ذکر نشده است اما به سنت پسندیده قرض‌الحسنه سفارش شده است. از قرض‌الحسنه به‌عنوان عامل مهم بهره‌های دنیوی و اخروی (بقره: ۲۴۵- مائده: ۱۲ - حدید: ۱۱) و موجب ازدیاد اموال و ثروت (حدید: ۱۱- تباين: ۱۷) یاد شده است (Ghazanfari, 2014).

مقاله محیط‌زیستی: در شریعت اسلام بهره‌برداری و استفاده پایدار از عناصر و منابع طبیعی حق همه انسان‌ها تلقی شده و مسئولیت حفظ نظم اکولوژیکی طبیعت نیز به‌عهده انسان دانسته شده است (Morteza, 2014). همچنین در بیش از ۳۰ آیه از قرآن کریم به‌تنوع زیستی اشاره شده است در کتب الهی به تنوع به‌عنوان عنصر اصلی خلقت تأکید شده است. بنابراین حفظ تنوع زیستی کره‌زمین ضروری است. در آیه ۱۴۱ سوره انعام این موضوع اینگونه بیان شده است: «و اوست کسی که باغ‌هایی با داربست و بدون داربست و خرمان و کشتزار با میوه‌های گوناگون آن و زیتون و انار شبیه به یکدیگر و غیر شبیه پدید آورد» و در آیه ۲۲ سوره روم «و از نشانه‌های قدرت او آفرینش آسمان‌ها و زمین و اختلاف زبان‌های شما و رنگ‌های شماست قطعاً در این امر نیز برای دانشوران نشانه‌هایی است». شهر ایرانی اسلامی و زیست‌پذیری شهری با هم قرابت زیادی دارند و زیست‌پذیری شهری می‌تواند در تحقق شهر ایرانی اسلامی واقعی در همه ابعاد کمک‌کننده باشد. حتی بعد اقتصادی نیز در شهر ایرانی اسلامی همچون راهبرد زیست‌پذیری شهری حائز اهمیت است زیرا اقتصاد تمام ابعاد شهر ایرانی اسلامی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و شهری بدون فقر و با عدالت اقتصادی، شهری با عدالت اجتماعی را به‌وجود خواهد آورد و به بیانی واضح‌تر شهری با اقتصاد سالم، شهروند سالم را خواهد داشت و شهروند سالم و مسلمان شهر اسلامی را خواهد ساخت.

بحث و نتیجه‌گیری

واضح است که ویژگی‌ها، ساختار و ارتباطات شهر ایرانی - اسلامی زاینده تفکر انسان مسلمان و نشأت‌یافته از تعالیم اسلامی و منبعث از ارتباط او با محیط طبیعی و مصنوع شکل گرفته در محیط پیرامونش است و قرآن کریم برنامه جامع زندگی بشر است و برای تمام مقولات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، کالبدی، محیط‌زیستی و تمام جنبه‌های مادی و غیرمادی زندگی بشر رهنمودها و توصیه‌هایی دارد، لیکن شهرسازی به‌صورت کلی در آن بیان شده است. اگرچه نتیجه این تحقیق رابطه ضعیف میان شاخص‌های راهبرد زیست‌پذیری شهری و شهر ایرانی اسلامی را نشان می‌دهد لیکن بررسی بیشتر تفاوت‌ها و مطالعه عمیق‌تر ترجمه آیات و روایات نشان می‌دهد میان این دو موضوع شباهت‌های بسیاری

وجود دارد که در مطالعات شهر ایرانی اسلامی مغفول مانده است. بنابراین می توان اینگونه نتیجه گیری کرد که ویژگی های زیست پذیری شهری با ویژگی های شهر ایرانی اسلامی هم پوشانی دارد و تقریباً تمام ویژگی های زیست پذیری شهری به طور مستقیم و غیرمستقیم در قرآن کریم و روایات بیان شده اند. یافته ها نشان می دهد محله محوری، نوع فضاهای شهری، بافت شهر، نشانه و نماد، فضاهای پاسخگو به نیاز شهروندان، معماری همساز با اقلیم، مسکن، حمل و نقل، دسترسی، پیاده محوری، جهت یابی، مقیاس انسانی، محصوریت، کاربری مختلط، همجواری، تنوع گرایی، کارآیی، اداره شهر، ایمنی، زیباگرایی، حقوق شهروندی و همسایگی، آسایش و آرامش، احترام، انسان گرایی، هویت، عدالت و برابری، سرزندگی، آزادی اجتماعی، امنیت، مشارکت، هویت، عدالت و برابری، تعامل اجتماعی، سرزندگی، تعادل، اعتماد اجتماعی، آموزش، فقرزدایی، انسجام اجتماعی، عدالت اقتصادی، تولید محصول، طبیعت گرایی، پاکیزگی، سلامت، کاهش آلودگی، حفظ محیط زیست، اهمیت آب، نور و روشنایی، جلوگیری از آفات و غیره مشترک هستند و شاخص های بدون رابطه به طور غیرمستقیم در قرآن کریم و روایات وجود دارند.

در گام نخست ساختن مدینه فاضله نیازمند نگاهی جامع به همه ابعاد شهر ایرانی اسلامی است حتی بعد مادی و اقتصادی شهر. در گام دوم راهبردهای زیست پذیری شهری می توانند در شهر ایرانی اسلامی به کار گرفته شوند به شرط آن که بومی سازی شوند و مطابق ارزش های اسلامی در جهت تعالی شهروندان و محیط زندگی به کار گرفته شوند.

ویژگی های شهرهای ایرانی اسلامی واقعی (مانند محلات قدیمی) با راهبردهای زیست پذیری شهری منطبق است بنابراین در صورتی که این ویژگی ها بومی سازی شوند در زیست پذیرتر کردن شهرهای ایرانی اسلامی مؤثرند این نتیجه با پژوهش Ghasemi, et al, 2019؛ Mohit-Ara, et al, 2017 و Furlan, 2016 همسو است.

سپاسگزاری: بدین وسیله از همکاری مشارکت کنندگان در این مقاله که سهم مؤثری در جمع آوری داده ها داشته اند، تشکر و قدردانی می شود.

حامی مالی: بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش: همه نویسندگان، در نگارش و تنظیم مقاله حاضر نقش و سهم برابر دارند.

تضاد منافع: نویسندگان اعلام می دارند هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

پی نوشت

¹Salzano

²Niaz Ahmed Khan

³Sandelowski. M. & Barroso. J.

^{4, 6} www.Iqna.ir

⁵<https://www.tinn.ir/fa/tiny/news-9307>

⁷www. andisheqom.com

References

- Abu-Lughod, J., 1987. The Islamic City--Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance. *International journal of middle east studies*: 19 (2), 155-176. <https://www.jstor.org/stable/163352>
- Alaeddin. M., 2011. Familiarity with the economic verses of the Holy Quran, *Kausar Quranic Quarterly*, 11(38), 21-31. <https://www.magiran.com/paper/874995> (In Persian)
- Aminpour, A. Madani, R. and Hayati, H., 2017. Investigating the manifestation of Islamic teachings in the form of housing; A case study: Traditional house in the hot and dry climate of Iran, *Quarterly Journal of Urban Management*, 16(3), 435-458. <https://www.sid.ir/paper/92301/fa> (In Persian)
- Bamanian, M., 2014. Meaning and conceptualization of the Iranian-Islamic city; theoretical foundations and examples, *Sustainable City*, 1(1), 69-88. <https://ensani.ir/fa/article/359088/> (In Persian)
- Bayat, B., 2014. Islamic Approach to the City; Characteristics of the Islamic City, *Quarterly Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 4(1), 137-167. <https://www.doi.org/10.22059/jstmt.2014.57079> (In Persian)
- Cowan, R., 2010. *Urban Planning Culture*, Parhan Naghsh, first edition, Tehran, 750. (In Persian)

- Farazi, p., 2005. A look at the necessity of the existence of armed forces from the perspective of religious and legal sources, *Hasoon Journal*, 2(5), 141-150. <http://ensani.ir/fa/article/85854> **(In Persian)**
- Firoozi, M., 2005. The Foundations of the Right to Enjoy a Healthy Environment in the Holy Quran, *Ruq Andisheh*, 5(42), 65-78. <http://ensani.ir/fa/article/49956> **(In Persian)**
- Furlan, R., 2016. Modern and vernacular settlements in Doha: An urban planning strategy to pursue modernity and consolidate cultural identity. *Arts and social sciencies Journal*: (7)2, 1-4. <http://dx.doi.org/10.4172/2151-6200.1000171>
- Ghasemi, K., Hamzenejad, M. and Meshkini, A., 2019. The livability of Iranian and Islamic cities considering the nature of traditional land uses in the city and the rules of their settlement. *habitat international*: 90, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102006>
- Ghazanfari, A., 2014. Ethics in the Quran and Sunnah, containing one hundred ethical topics, published by the University of Holy Quran Sciences and Education, first edition, Qom, 616 pp. **(In Persian)**
- Hashemi, H., 2004. The Nature and Dimensions of Violence in the Perspective of the Quran, *Quranic Research*, 10(37-38), (Special Issue on the Quran and Social Harms), 184-211. <http://ensani.ir/fa/article/135360/>. **(In Persian)**
- Hosseini, G., 2009. Health and Safety System in Islam, *Specialized Journal of Quran and Science*, 3(5), 115-144. <https://quran.isca.ac.ir/fa/Article/Detail/12277/> **(In Persian)**
- Jahanbakhsh, A. and Shokohi Bidhendi, M., 1401. The model of new productive "bio-cities", driving the movement towards Islamic urbanism, *Islamic Architectural Research*, 10(2), 124-145. <http://dx.doi.org/10.52547/jria.10.2.8> **(In Persian)**
- Kamali, Y., 2017. Metasynthesis Methodology and Its Application in Public Policy Making, *Quarterly Journal of Politics*, 47(3), 721-736. <https://doi.org/10.22059/jpq.2017.62861> **(In Persian)**
- Mahmoudi, S. and Askari, Sh., 2018. National Identity in Adolescents and Youth (Metasynthesis of Existing Persian Articles), *Progress in Humanities Education*, 3(10), 64-81. <https://www.sid.ir/paper/269507/fa> **(In Persian)**
- Makarem Shirazi, N., 2017, *The Wise Quran and Explanation of Selected Verses*, Aflakian, Qom, 616. **(In Persian)**
- Marshall, W.kE., 2013. An evaluation of livability in creating transit-enriched communities for improved regional benefits. *Research in Transportation Business & Management*: 7, 54-68. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2013.01.002>
- Mohit-Ara, M. Malek Hosseini, A. and Shams, M., 2017. Quality of life in neighborhoods of an Islamic-Iranian city with a spatial-social sustainability perspective (case study: Qom city), *Quarterly Journal of Environmental Planning*, 10(38), 95-118. https://ebtp.malayer.iau.ir/issue_114051_115019.html. **(In Persian)**
- Morowati, S. and Darabi, F., 2014. Analysis of the Islamic city evaluation model with an approach to the Holy Quran (Evaluated example: Ilam city), *Quarterly Journal of Quran and Human Sciences*, 3(2), 53-76. Doi:10.22080/QHS.2014.151, **(In Persian)**
- Morteza, H., 2014. Traditional Principles of Construction in Islam, (Meshkini, A. and Habibi, K.), *Housing, Road and Urban Development Research Center*, Tehran, 232. **(In Persian)**
- Naqizadeh, M., 2000. Characteristics of Islamic City from the Perspective of the Holy Quran, *Sahifa Mobin*, (5)2, 4-40. <https://ensani.ir/fa/article/journal-number/8422>. **(In Persian)**
- Naghizadeh, M., 2015. Model, foundations, pillars, characteristics and principles of the Islamic city, *Firuzeh-e-Islam Publication, Islamic Architecture and Urban Planning Research*, 1(1), 63-80. <http://ensani.ir/fa/article/413899/>. **(In Persian)**
- Naghizadeh, M., 2016. Chair of Theory: The Space of Tayyiba's Life; The Ideal City of Islam, *Journal of Iranian Architectural Studies, Bi-Quarterly Iranian Architecture*, 5(9), 193-196. <https://ensani.ir/fa/article>. **(In Persian)**
- Naghizadeh, M., 2016. Iranian City and Urban Space Design (Fundamentals, Principles, Criteria, Examples), *Khorshid Baran Publications* **(In Persian)**
- Okhowat, H., 2015. Investigating the role of Quranic verses and Shiite hadiths in the formation of traditional housing structures, *Quarterly Journal of Shiite Studies*, 13(4), 191-234. http://www.shiitestudies.com/article_24217.html **(In Persian)**
- Pandey, R., Garg, y.k., and Bharat, Am, 2013. Understanding qualitative conceptions of livability: An Indian perspective. *International Journal of Research in Engineering and Technology*: 2(12), 374-380. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2015.23.06.22287
- Pacion, M., 2003. Urban environment quality and human wellbeing- a social geographical perspective. *Journal of landscape and urban planning*: 65, 19-30. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00234-7](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00234-7)

- Parker, J. and Simpson, G. D., 2018. Public green infrastructure contributes to city livability: A systematic quantitative review. *Land*: 7(4), 1-26. <https://doi.org/10.3390/land7040161>
- Rabbani. R., 2006. *Urban Sociology*, Samt, second edition, Tehran, 340. **(In Persian)**
- Rostamian, M., 2000. Duties and Responsibilities of the Ruler in the View of Ali (AS), *Islamic Governance*, 5(18), 98-125. <http://ensani.ir/fa/article/81980/> **(In Persian)**
- Saitluanga, B.L., 2014. 'Spatial pattern of urban livability in Himalayan region: A case of Aizawl City'. *Journal of social indicators research*: 117, 541-559. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0362-3>
- Saghaei, M. and Abdar-Esfahani, M., 2014. Tourism from the Perspective of the Quran and Hadiths, *Bi-Quarterly Quran and Human Sciences*, 3(2), 93-105. DOI: 10.22080/QHS.2014.1512. **(In Persian)**
- Sajjadi, J. Jangi, H. and Safamoghaddam, F., 2010. Changing Elements of Islamic Cities in the Transition to Modern Urbanization, *Geographical Thought*, 4(8), 62-88. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1195513>, **(In Persian)**
- Sarkawi, A. A. and Abdullah, A., 2015. Contextualising the Islamic fundamentals in the contemporary concepts of sustainability, livability and quality of life in the built environment. *Middle-East Journal of Scientific Research*: 23(6), 1249-1256. <https://www.researchgate.net/profile/Azila-Ahmad-Sarkawi/publication/286439482>
- Sasanpour, F. Alizadeh, S. and Arabi Moghadam, H., 2018. Measuring the livability of urban areas in Urmia using the RALSPI model, *Applied Research in Geographic Sciences (Geographical Sciences)*, 18(48), 241-258. <http://dx.doi.org/10.29252/jgs.18.48.241> **(In Persian)**
- Setijanti, p., Defiana, I., Setyawan, W. and Silas, J., 2015. Traditional settlement livability in creating sustainable living. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*: 179, 204-211. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.02.423>
- Shamsuddin, S., Abu Hassan, N. and Bilyamin, S., 2012. Walkable environment in increasing the liveability of a city. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*: 50, 167-178. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.08.025>
- Shaterian, M. Ashnavii, A. Ganjipour, M. and Molaei, M., 2013. An Analysis of Ibrahim's Theory of Islamic Urbanism, *Second National Conference on Islamic Architecture and Urbanism*, Tabriz. <https://civilica.com/doc/289733>, **(In Persian)**
- Taheri, H., 2009. A look at the issue of knowledge acquisition and questioning in the Quran and the life of Imam Reza (AS), *Pasdar-e-Islam Monthly*, 331, 5-16. <http://ensani.ir/fa/article/141182> **(In Persian)**
- Timmer, V. and Seymoar, N., 2006. *The livable city*, International center for sustainable city, Vancouver, 68.
- Tsuang, H. C. and Peng, K. H., 2018. The livability of social housing communities in Taiwan: A case study of Taipei City. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*: 6(3), 4-21. https://doi.org/10.14246/irspsd.6.3_4
- Zanganeh, M. Khavari, A. and Bani-Assad, T., 2018. Measuring and evaluating the livability of urban settlements in border areas (case study: Torbat Jam), *Sustainable City*, 1(2), 31-46. <https://ensani.ir/fa/article/396666> **(In Persian)**
- Zangiabadi, M. and Mahdavi, A., 2017. Globalization of Cities and the Iranian-Islamic City: Opportunities and Threats, *Conference on Research on Islamic and Historical Architecture and Urban Planning of Iran*, Shiraz. <https://www.sid.ir/paper/895480/> **(In Persian)**
- <https://www.tinn.ir/fa/tiny/news-9307> (available at: 1401/4/5)
- www.Iqna.ir (available at: 1401/4/5)
- <https://hawzahnews.com/x4FkF> (available at: 1401/4/5)
- <http://fa.wikifeqh.ir> (available at: 1401/4/5)
- www.andisheqom.com (available at: 1401/4/5)